

SIMONOVITS ANDRÁS

Az új magyar nyugdíjrendszer és problémái

1998. január 1-jén a felosztó-kirovó társadalombiztosítási nyugdíjrendszer vegyes rendszerré alakult, amely kötelező az 1998. június 30-a után munkába állók számára, és választható másoknak. A jelenleg érvényes tb-nyugdíj körülbelül egynegyed részét egy magánnyugdíjpillér váltja fel, amely a tőkevérományosi elven működik. A megmaradó tb-nyugdíjpillérre is reformok sorozata vár. A viszonylag alacsony nyugdíjkorhatár fokozatosan, de jelentősen emelkedik, a régebbi nyugdíjak keresetindexálását 2001-re kiszorítja a kombinált bér-ár indexálás; a járulékok és járadékok közti kapcsolat 2009–2013 között arányossá válik.

A hivatalos vélemény szerint ez az a reformcsomag, amely egyrészt megteremti a magyar nyugdíjrendszer hosszú távú fenntarthatóságát, másrészt hozzájárul a tőkepiacok felvirágzásához. Ezzel szemben a kritikusok, beleértve engem is, hangsúlyozzák a megmaradó és az újonnan keletkező problémákat: a tb-nyugdíjrendszerben 2012-ig a jelenlegi problémák jelentős része továbbél; a részleges privatizáció esetleg nem csökkenti, hanem növeli a nyugdíjrendszerek egyesített egyenlegének hiányát; az idősebb korosztályok jóléte viszonylag csökken a megnövekedő bizonytalanság miatt.*

Az 1997-es nyugdíjtörvények felkorbácsolták mind a közgazdászszakma, mind a közvélemény érdeklődését a magyar nyugdíjrendszer iránt. A magyar nyugdíjreform azonban egy hosszú folyamat, amelyet nem szabad leszűkíteni az 1997-es nyugdíjtörvényekre. Cikkünk szempontjából elegendő 1992-ig visszamenni az időben, amikor a magyar nyugdíjrendszer jelenlegi intézményi kerete kialakult, valamint a beszámított keresetek valorizálása és a régebbi nyugdíjak indexálása elkezdődött. A második fontos időpontot 1996 jelentette, amikor a sokáig halasztott, de immár elkerülhetetlen nyugdíjkorhatár-emelést törvénybe iktatták. Jelenleg a harmadik szakaszban vagyunk: elkezdődött a társadalombiztosítási felosztó-kirovó nyugdíjrendszer részleges privatizálása és tőkefedezetív alakítása, valamint a megmaradó közösségi pillér korszerűsítése.

Hosszú vita után, 1998. január 1-jén Magyarországon egy új, hárompilléres nyugdíjrendszer lépett életbe. Az első, messze a legnagyobb pillérre a korábbi, úgynevezett társadalombiztosítási (röviden tb-) nyugdíj épül; a második pilléren alapszik a (kötelező)

---

* Köszönettel tartozom *Antal Kálmánnénak, Augusztinovics Máriának, Martos Bélának és Réti Jánosnak* állandó segítségükért, amelyet a munka során nyújtottak, *Landis Mackellarnek* egy korábbi változathoz fűzött értékes megjegyzéséiért, valamint a PHARE-ACE alapítványnak és a Fulbright bizottságnak anyagi támogatásukért. Természetesen az itt kifejtett gondolatokért a felsorolt személyek és intézmények nem felelősek.

magánnyugdíj; és a harmadikon, messze a legkisebb pilléren az önkéntes (magán)nyugdíj. Az intézkedéscsomag a következőképpen körvonalazható.

1. A *tb-nyugdíj* a következő reformsorozaton megy keresztül: *a)* az 1996-ig érvényes, viszonylag alacsony nyugdíjkorhatár (55 év a nők, 60 év a férfiak számára) fokozatosan, de jelentősen emelkedik (2009-től 62 évre); *b)* a régebbi nyugdíjak keresetindexálását 2001-re kiszorítja a kombinált 50-50 százalékos bér-ár indexálás; *c)* a minimális és a résznyugdíjak helyére a rászorultsági elven járó időskori járadék lép, és 2009-ig fokozatosan megszűnik a kezdő nyugdíjak meghatározásához a beszámított keresetek részleges figyelembevétele, degresszivitása; *d)* a szolgálati évek beszámítása egységessé válik, és 2013-tól a nyugdíjszámítás a nettó kereset helyett a bruttó keresetre vetődik.

2. A tőkevárományosi (-fedezeti) elven alapuló *kötelező magánnyugdíjrendszer* 1998. január 1-jén jött létre. Azoknak, akik 1998. június 30-a után lépnek munkába, kötelező belépniük a kétpilléres vegyes rendszerbe; azoknak, akik még nem mentek nyugdíjba, lehetséges, de nem kötelező. Kétéves átmenet után a csatlakozóknak a változatlanul maradó nyugdíjjárukléknak körülbelül az egynegyedét (pontosabban a 8/31-ed részét) kell a számos magánalap egyike által vezetett számlájukra befizetniük, és nyugdíjazásukkor innen kapják életjáradékuk egy részét. A másik részt, a 2012 után érvényes *tb-nyugdíj*-nak arányosan csökkentett részét természetesen a *tb*-től kapják.

3. A jelentős adókedvezményt nyújtó, *önkéntes nyugdíjakat* kezelő pénztárak 1994-ben nyíltak meg azok számára, akik a kötelezőnél többet kívántak félre tenni időskorukra.

A hivatalos vélemény szerint ez az a reformcsomag, amely egyrészt megteremti a magyar nyugdíjrendszer hosszú távú fenntarthatóságát, másrészt hozzájárul a tőkepiacok felvirágzásához. Figyelemre méltó, hogy több közép-európai ország is, nevezetesen Lengyelország és Szlovénia (de Csehország nem) hasonló lépést tervez a közeljövőben. Ezzel szemben a kritikusok, beleértve engem is, hangsúlyozzák a nyugdíjrendszer megmaradó és újonnan keletkező nehézségeit: *a)* a továbbra is meghatározó súlyú *tb-nyugdíj*-rendszer 2013-ig megtartja jelenlegi problémáinak nagy részét; *b)* lehetséges, hogy a nyugdíjrendszerek egyesített egyenlegének hiánya nem csökken, hanem nő a részleges privatizáció hatására, ezzel tovább gyengíti a *tb*-rendszert; *c)* az idősebb korosztályok jóléte viszonylag (a korábbi rendszerhez képest) csökken az egyéni nyugdíjpályák megnövekedő bizonytalansága miatt.

Dolgozatom nem tartalmaz sem részletes történeti, sem alapos statisztikai elemzést. Az érdeklődő olvasónak ajánlom *Kopits és szerzőtársai* [1990], *Augusztinovics* [1993], *Bod* [1995] cikkeit a múlttól; *Antal és szerzőtársai* [1995a], [1995b], *Augusztinovics* [1995], *Augusztinovics–Martos* [1995], *Réti* [1996] és *Martos* [1995] tanulmányait a Nyugdíjbiztosítási Önkormányzat azóta már elvetett reformterveiről. *Augusztinovics és szerzőtársai* [1997] öt európai országtanulmányt és számos témafeldolgozást tartalmaz. *Ferge* [1998] sokoldalúan bírálja a reformcsomagot.

Furcsa módon a hivatalos állásponttól alig jelent meg tudományos írás. A nyugdíjvita idején a Pénzügyminisztérium hivatalos anyagai jószerivel nem is voltak idézhetők, jelenleg például a *HVG* [1997] különszáma bizonyult hasznos forrásnak. *Palacios–Rocha* [1997] egyébként figyelemreméltó tanulmánya egyelőre csak kéziratban olvasható.

A jóléti állam általánosabb kérdéseit tárgyalja *Kornai* [1992] és [1996], az állami atyáskodás gyökeres visszaszorításáért és az egyéni felelősség kiterjesztéséért szállván síkra, míg *Ferge* [1994] a szabadság mellett a biztonság értékeit hangsúlyozza. *Csontos és szerzőtársai* [1996] a magyar népesség adótudatosságát igyekeznek feltérképezni, beleértve azt is, hogy mit tud a lakosság a nyugdíjrendszerről. *Csaba–Semjén* [1997] az egész magyar jóléti rendszert elemzik átfogó módon. *Urbán* [1998] tömör áttekintést

nyújt a magyar nyugdíjvitáról. *Vittas* [1997] a világszerte folyó reformokat taglalja, míg *Müller* [1998] a magyar és a lengyel nyugdíjreformot hasonlítja össze.

Cikkemben a reformfolyamat tömör leírására (vö. *Simonovits* [1997]) és a megoldatlan kérdések kidomborítására (*Simonovits* [1998]) törekszem. Helyenként utalok a nemzetközi tapasztalatokra is. A cikk szerkezete a következő. Először a jelenlegi reform előtti nyugdíjrendszert (1992–1997) körvonalazom. Ezután a reform főbb vonásait ismertetem, majd a nyugdíjrendszer megmaradó és keletkező nehézségeit elemzem. Az utolsó fejezet a következtetéseket tartalmazza.

A korábbi nyugdíjrendszer 1992–1997

Gazdasági és intézményes háttér

A szocialista korszakban (1945–1989) Magyarországon, hasonlóan a többi európai szocialista országhoz a gazdasági rendszerben viszonylag fejlett jóléti szektor működött. A dolgozók viszonylag keveset kerestek, de meglehetősen komoly természetbeni és pénzbeli juttatásokban részesültek. Egy átfogó és gyakran ésszerűtlen újraelosztás keretében az állampolgárok „ingyenes” egészségügyi ellátásra és oktatásra voltak jogosultak, olcsó lakást és energiát kaptak, s az idősek korai és biztonságos nyugdíjat élveztek. Más kérdés, hogy ez a rendszer képtelen volt alkalmazkodni a világgazdasági korszakváltáshoz.

A szocialista rendszer megszűntével az általunk vizsgált gazdasági alrendszer is alaposan megváltozott. Az állami szabályozás hatásköre nagyon leszűkült, s emiatt a jóléti szektor működése is átfogó reformra szorult. Vizsgálatunk szempontjából a legfontosabb változásokat a következőképpen foglalhatjuk össze.

Néhány év alatt az állami vagyont zömét privatizálták. Az átmenet első szakaszában (1989 és 1993 között) részben külső, részben belső okok hatására a GDP körülbelül 20 százalékkal csökkent. A bejegyzett foglalkoztatottak száma még inkább csökkent (körülbelül 30 százalékkal). A teljes foglalkoztatással jellemezhető periódust a nagymértékű munkanélküliséggel (körülbelül 10 százalék), a korai nyugdíjba vonulással (körülbelül 10 százalék) és az informális gazdaság (körülbelül 10 százalék) megjelenésével leírható időszak váltotta fel. (Mindhárom százalékos érték a teljes foglalkoztatás létszámára vonatkozik.) A már korábban is meglévő infláció felpörgött. A nyolcvanas évekre jellemző egyszámjegyű infláció 1991-ben 35 százalékra ugrott, és vad ingadozások után még 1997-ben is 18 százalékra rúgott. A reálkeresetek az átmeneti időszak túlnyomó részében jelentősen csökkentek. Az export vezérelte növekedés 1995 óta tart, de a formális foglalkoztatás alacsony maradt, a keresetek és a nyugdíjak reálértéke még nem érte el az 1989-es értéket.

Az 1992-es nyugdíjreform

A szocialista rendszer örökségeként 1990-ben majdnem minden idős állampolgár viszonylag elfogadható nyugdíjat kapott: országos átlagban az átlagkereset kétharmadát. Mielőtt arra az elhamarkodott következtetésre jutnánk, hogy az úgynevezett *helyettesítési arány* (átlagnyugdíjnak az átlagbérhez viszonyított aránya) túl nagy volt, szögezzük le, hogy 1970 óta a bérek aránya a GDP-ben jelentősen hanyatlott, 1991-ben mindössze 40,8 százalék volt (*Palacios–Rocha* [1997] 10. o., 3. a táblázat). A meghatározott szolgáltatást nyújtó felosztó-kirovó rendszer elvileg keresetarányos nyugdíjat biztosított, de a jelentékeny újraelosztást kísérő szeszélyes beavatkozások egy diszfunkcionális rend-

szert hoztak létre, amelyben a szolidaritási és a biztosítási elv reménytelenül összegabalyodott.

A gyorsan csökkenő foglalkoztatás és a széles körű korai nyugdíjazások miatt a nyugdíjasok aránya az alkalmazottakhoz képest 46,1 százalékról 74,8 százalékra nőtt 1990 és 1995 között (*Palacios–Rocha* [1997] 4. o., 1. táblázat).

Az intézményi változások és a transzformációs válság számos fontos változást okozott a nyugdíjrendszerben az 1989–1992-es periódusban. Formálisan független nyugdíj- és egészségbiztosító alap szakadt ki az állami költségvetésből, önálló, egymástól is különálló adminisztrációval és választott önkormányzattal.

A kialakuló piacgazdaságban a nyugdíjjárulék és -járadék szabályait is meg kellett változtatni. A legtöbb tb-nyugdíjrendszerhez hasonlóan, a magyar rendszer is felosztó-kirovó rendszer maradt, ahol a járadékokat (kifizetéseket) a befolyó járulékokból (befizetésekből) fedezték. Először a kifizetések, majd a befizetések rendszerét ismertetjük. A kifizetéseken belül főként a saját jogú öregkori nyugdíjjal foglalkozunk, megkülönböztetve a kezdő és a régebbi nyugdíjakat.

Saját jogú nyugdíjak

Ahhoz, hogy megértsük az egyéni nyugdíjak meghatározásának logikáját, figyelembe kell venni a felosztó-kirovó nyugdíjrendszerek következő sajátosságait. Minden tb-nyugdíjrendszerben a kezdő és a régebbi nyugdíjak megállapítása elválik egymástól. A *kezdő nyugdíj* a *nyugdíjképlet* szerint növekvő függvénye a *szolgálati időnek* és a *beszámítási időszak* átlagos *elismert havi keresetének* (Martos [1997]). Magyarországon az 1991-es nyugdíjtörvény megtartotta a korábbi időszak erősen degresszív nyugdíjskáláját: 10 éves szolgálati idő után a nyugdíjat a beszámított kereset 33 százalékában határozták meg, a 10 és 25 év közötti szolgálati idő minden újabb éve 2 százalékponttal növelte ezt az értéket, 25 év után a fizetés 63 százalékát érte el a nyugdíj. Majd a növekedés 32 szolgálati évig 1 százalékpontra (70 százalékkal zárva), onnan 0,5 százalékpontra csökkent.

Ugyanez a törvény vezette be a kezdő nyugdíjak alapjául szolgáló kereseteknek az országos átlagkereset szerinti valorizálását. Ebben a rendszerben azonban tipikusan csak az 1987 utáni fizetések szerepelnek; igaz, egyre növekvő időszakra kiterjedve. A keresetek beszámítása erősen degresszív, s ezt még súlyosbítja az elégtelen és mintegy két évvel késleltetett valorizálás.

Az újonnan nyugdíjazottak jelentős részének még 20 évnél hosszabb szolgálati idő esetén is olyan alacsony az elismert havi átlagkeresete, hogy a nyugdíjképlet helyére a viszonylag bőkezű minimum nyugdíj (a minimális bérnek körülbelül a 70 százaléka) lép. A még rosszabb helyzetűek számára, akiknek csak 10 és 20 év közti szolgálati idejük van, a nyugdíjképlet csak *résznyugdíjat* határoz meg.

A *régebbi nyugdíjakat* általában az előző időszak nyugdíjának egyszerű függvényeként határozzák meg. A beszámított keresetek valorizálásához hasonlóan, Magyarországon (akárcsak Németországban és Ausztriában) a régebbi nyugdíjakat is az országos átlagkeresetek szerint indexálták. Hosszú időn keresztül a régebbi nyugdíjak indexálási szabályozása is korlátok között érvényesült, nevezetesen alsó és felső korlátok szabályozták a nominális emeléseket. Az emelés 1998 előtt nem lehetett alacsonyabb egy padlóértéknél, és 1997 előtt nem lehetett magasabb egy mennyezetértéknél. Ez a gyakorlat elfogadható szintet biztosított a minimális nyugdíjnak, de nyilvánvalóan megsértette a biztosítási elvet. A problémát még tovább élezte, hogy a gyakran kétszámjegyű nominális emelések általában súlyos csökkenéseket jelentettek reálértékben.

Ha a valorizálást és az indexálást nem torzították volna el súlyosan az említett és a nem

említett módosítások, akkor ez a rendszer biztosította volna, hogy a különböző korosztályok és rétegek viszonylag hasonló terheket viseljenek, és viszonylag hasonló juttatásokban részesüljenek: érvényesült volna az „együtt sír – együtt nevet” elv. A torzításokról *Martos* [1995] cikkét idézzük: „a nyugdíjak közti egyenlőtlenség sokkal kisebb volt, mint a kereseteké: 1994-ben a frissen nyugdíjazottak keresetének decilishányadosa [a keresetek nagyság szerint rendezve, a 90 százalékhoz és a 10 százalékhoz tartozó értékek hányadosa] 2,8 volt, szemben a kezdő nyugdíjuk 2,48-as értékével. Ugyanakkor az összes nyugdíjasokra nézve a szóban forgó hányados mindössze 1,8 volt”.

Végül a nyugdíjak valorizálásának és indexálásának két további kérdésére kell még kitérnünk. 1. A magyar gyakorlat ebben a korszakban sokszor vezetett olyan abszurditáshoz, hogyha valaki tovább dolgozott egy évvel, kevesebb nyugdíjat kapott, mint ha korábban ment volna nyugdíjba. Valóban, ha az egyén utolsó évi keresete valorizálás nélkül sokkal kisebb volt, mint a keresetek valorizált időátlaga, akkor az elismert havi átlagkereset csökkenése (a beszámítási időszak rövidege miatt) sokkal nagyobb volt, mint a nyugdíjskála okozta előrelépés (mondjuk 5 százalék szemben a 0,5 százalékkal). Ezt a rendellenességet csak 1997-ben küszöbölték ki, amikor jelentősége már nagymértékben csökkent. 2. A foglalkoztatás 1990–1994 közti gyors összehúzódása miatt az átlagkereset reálértéke sokkal lassabban csökkent, mint az összkereset/aktív népesség reálértéke. A nyugdíjképlet az elsővel számolt, s ezáltal lassította a nyugdíjak értékcsökkenését. Talán helyesebb lenne azonban a második mutatót alkalmazni az indexálásnál.

Rokkantsági és özvegyi nyugdíjak

Eddig a saját jogon szerzett öregségi nyugdíjakról beszéltünk. A statisztikai adatok azonban azt mutatják, hogy a nyugdíjasoknak csak körülbelül 70 százaléka tartozott e kategóriába. A maradék 30 százalék fele-fele alapon rokkantsági és hozzátartozói (özvegyi, árvasági, szülői) nyugdíjat élvezett. A pontosság kedvéért megemlítjük, hogy a *rokkantsági nyugdíjasok* a fenti értéknél hivatalosan sokkal nagyobb részt tesznek ki, mert a magyar statisztikai gyakorlat logikátlanul ebben a kategóriában tartja nyilván azokat is, akik rokkantként idő előtt mentek nyugdíjban, de már túl vannak a nyugdíjkorhatáron.

A nők férfiakat magasan felülmúló aránya a nyugdíjasok között egyszerre tükrözi a nők alacsonyabb korhatárát és hosszabb élettartamát. A szóban forgó időszakban az özvegyek és árvák túl nagy osztályt alkottak. (Az már más kérdés, hogy számos további özvegy kapta elhunyt férje nyugdíjának 50 százalékát saját, alacsonyabb nyugdíja helyett!) Egy összegző adat még ide kíváncsok: 1991 és 1996 között a helyettesítési ráta 64,4 százalékról 57,9 százalékra csökkent (*Palacios-Rocha* [1997] 11. o. 3. b táblázat).

Járulékfizetés

A korábbiakhoz hasonlóan, hivatalosan 1997-ben a munkavállaló bruttó keresetének 10 százalékát, a munkaadó további 39 százalékát a tb-rendszernek fizette be. A szóban forgó összegből „6 százalék + 24 százalék = 30 százalék” a tb-nyugdíjalapnak, és „4 százalék + 15 százalék = 19 százalék” az Országos Egészségbiztosító Pénztárhoz folyt be. (Az idézőjelek használatát mindjárt megmagyarázzuk.) Pontosabban, a munkavállaló csupán az átlagos bruttó kereset valahányszorosáig fizet hozzájárulást, amely összeg fölött sem befizetés, sem kifizetés nincs. (Fontos adalék az elmúlt időszak történetéhez, hogy több éven keresztül e korlát nominális értékét rögzítették, 3-ról 1,6-ig csökkentve az átlagkeresethez viszonyított értékét. 1998-tól remélhetőleg fixen marad a szorzó érté-

ke: a 2.) A munkaadó hozzájárulása azonban korlátlan, leplezett béradóként működik (akárcsak más országokban).

A köznyelvben a tb-járulékról mint túrhetetlenül magas 49 százalékos értékről beszélnek. Először is, ez a szám értelmetlen, hiszen a munkavállaló által befizetett 10 százalék része a bruttó keresetnek, míg a munkaadó által befizetett 39 százalék nem része. Valójában csak a teljes bérköltségnek (139 százalék) és a nettó keresetnek (mondjuk 70 százalék) van közgazdasági értelme. A legtöbb egykori szocialista országban is hasonló a helyzet: a munkaadói hozzájárulás sokkal magasabb, mint a munkavállalóé (Lengyelországban pedig még 1998-ban sincs munkavállalói hozzájárulás). A nyugati országokban a két rész sokkal közelebb van egymáshoz, és gyakran egyenlők (például Németországban és az Egyesült Államokban). Nemzetközi összehasonlításokban gyakran elsiklanak e különbségek fölött, mesterségesen felfújva a kelet-európai országok teljes tb-járulékát. Ha például a magyar paramétereket németre fordítanánk, akkor a munkavállalói, a munkaadói és a teljes tb-járulék rendre megváltozna: 21,4; 21,4 és 42,8 százalék lenne 10; 39 és 49 százalék helyett. Hasonlóképpen, a magyar személyi jövedelemadó is lecsökkenne 20 százalékról 17 százalékra. A marginális kulcsok még jobban csökkennének.

A piactudaságra való áttérés látványosan kiszélesítette a keresetek részleges vagy teljes eltitkolásának lehetőségét. A munkaadók és a kisvállalkozók kedvenc fogása, hogy bérként csak a törvényes minimumot jelentik, és a maradékot feketén vagy adó- és járulékkímélő formákban fizetik az alkalmazottjaiknak.

A járulékfizetés elkerülésének legmeglepőbb jelensége az, hogy az állam eltűri, hogy állami nagyvállalatok – például a MÁV – folyamatosan elmulasszák a tb-járulékok befizetését.

Értékelés

A kétszámjegyű infláció lehetetlenné tette az 1992 előtti, indexálatlan nyugdíjrendszer fenntartását. Az 1992-ben bevezetett indexált nyugdíjrendszer átfogó maradt, többé-kevésbé túrhetően és olcsón működött. A rendszer inkább a kisnyugdíjasoknak kedvezett, és elhanyagolta a társadalombiztosítás elveit. Mint sok más (de nem mindegyik) tb-nyugdíjrendszerben, az állampolgár egyre kevesebb ösztönzöt látott a teljes részvételre, míg egyre nagyobb tere nyílt a teljes járulék befizetésének elkerülésére. Komoly változtatás nélkül az 1992-es rendszert nem lehetett volna hosszú távon fenntartani.

Az egyik legfontosabb hosszú távú tényező, amely befolyásolja a nyugdíjrendszert, a társadalom öregedése. A nyugdíjrendszer pénzügyi egyensúlyát feltehetően kedvezően befolyásolta, hogy az utóbbi harminc évben nagyon kedvezőtlen korszpecifikus halálozási folyamatok miatt a magyarországi öregedés lelassult. Jelenleg a születéskor várható élettartam mindössze 69 év. (Vegyük figyelembe, hogy ezt a számot alig befolyásolja a gyermekhalandóság, amely a nagyon alacsony 1 százalékra csökkent. Mivel a születéskor várható alacsony élettartam fő oka a 40–60 év közti férfiak emelkedő halandósága, nincs egyszerű kapcsolat a születéskor várható élettartam és az öregkori eltartási hányados között.) Az utóbbi két évben némi javulást tapasztalhattunk. Csak remélni lehet, hogy ez a folyamat meggyorsul. Csupán a népesedési folyamatok alapján a nyugdíjkorhatár emelése nélkül a nyugdíjrendszer hatalmas hiánynak nézne elébe. (Itt azért nem lehet említés nélkül hagyni az előrejelzések nagyfokú bizonytalanságát.)

Nyitott kérdés a regisztrált foglalkoztatás alakulása. A nyugdíjrendszer pénzügyi hiányát tovább növeli majd, hogy a lelassuló infláció miatt fokozatosan eltűnik a részleges valorizálásból fakadó megtakarítás a kezdő nyugdíjknál, s ez fokozatosan áterjed a régebbi nyugdíjakra is.

Összefoglalva: adott járulékkulcsok és a fokozatosan emelkedő nyugdíjas/dolgozó arány mellett a kialakuló helyettesítési arány egyre inkább magasnak bizonyulna. *Palacios-Rocha* [1997] számításai (15. o. 3. a ábra) szerint a reformálatlan tb-nyugdíjrendszer hiánya 2050-re elérné a GDP 6 százalékát. Egy új nyugdíjreform elkerülhetetlenné vált.

Az új nyugdíjrendszer

A befejezetlen 1992-es reform óta egyetértés volt a szakértők és a politikusok között, hogy az új rendszernek erős egyéni ösztönzőkön kell alapulnia, amelyek érdekeltté teszik a dolgozókat a korrekt járulékfizetésben. Ehhez átlátható szabályokra, egyéni számlákra és rendes adminisztratív vagy piaci valorizálásra/indexálásra van szükség. Hasonló összhang uralkodott a nyugdíjkorhatár-emelés és a rugalmas nyugdíj (korhatár) kérdésében. Természetesen a rugalmas nyugdíjazás lehetővé tétele szintén erős ösztönzőket kíván. A szakértők véleménye azonban megoszlott abban, hogy szükséges-e a nyugdíjrendszer részleges privatizálása.

Nyugdíjkorhatár és nyugdíjazási kor

Az 1996-os nyugdíjtörvény szerint a nők nyugdíjkorhatára minden második évben egy évvel nő, s 2009-ben eléri a 62 évet. A férfiak esetében ez a növekedés sokkal gyorsabban megy végbe: 61 év 1998-tól és 62 év 2000-től. Az átmeneti szabályok bonyolultabbak, de itt nem foglalkozunk velük.

A nyugdíjkorhatár emelésének egyik nyilvánvaló hatásaként az új korhatár szerinti demográfiai eltartási hányadosok minden évben jelentősen süllyednek a régebbi rendszerbeliekhez képest. Valóban, a hányadosban a számláló csökken, a nevező nő. Nem szabad azonban elfeledkezni arról, hogy a magasabb nyugdíjkorhatár nem jelent automatikusan nagyobb összefoglalkoztatottságot (*Augusztinovic*s [1995]). Szélsőséges esetben az is elképzelhető, hogy minden egyes személy, aki a korábbi korhatáron túl dolgozik, megakadályozza, hogy egy fiatal személy munkába lépjen. A kulcskérdés a munkakereslet alakulása, s ez jelenleg nagyon bizonytalan. Az informális gazdaság helyzete (*Lackó* [1998]) is nagyon fontos a nyugdíjrendszer szempontjából. Az itt dolgozók nem, vagy csak minimális szinten fizetnek tb-járulékot. Közöttük nagy az olyan nyugdíjasok aránya, akik még nem érték el a nyugdíjkorhatárt.

De függetlenül a munkapiaci hatásoktól, a felemelt korhatár melletti rugalmas nyugdíjazás jelentősen csökkenti a teljes nyugdíjkiadást a korábbi rendszerhez képest: egyesek tovább dolgoznak és fizetik a tb-járulékot, tehát később mennek nyugdíjba, és rövidebb ideig kapnak nyugdíjat. Mások változatlan életkorban mennek nyugdíjba, de ők kevesebb nyugdíjat kapnak, mint amit a korábbi rendszerben kaptak volna.

Kombinált bér-ár indexálás

Amint már megemlítettük, 1992 óta a régebbi nyugdíjakat a mindenkori országos átlagkeresetek szerint indexálják. Mivel a reálkeresetek jelentősen süllyedtek (az átmeneti 1994-es ugrástól eltekintve), a nyugdíjak reálértéke is jelentősen csökkent. 1997-től Magyarországon megindult a reálkeresetek növekedése, amely remélhetően tartósan bizonyul. Ha megmaradt volna a nyugdíjak keresetkövető indexálása, akkor a nyugdíjak is a keresetekkel párhuzamosan növekedtek volna a jövőben.

Az már csak „hab a tortán”, hogy 1995-ben a Bokros-csomag keretén belül az elvileg helyes, de némi körültekintést igénylő tárgyévi indexálást éppen akkor cserélték föl a bázisévi indexálással, amikor a nominálbérek indexe valósággal leszakadt az árindextől. A következmény: a nyugdíjak reálértéke még a keresetekénél is jobban zuhant. Az infláció lassulása ugyan folyamatosan kárpótolja a kárt szenvedő nyugdíjasokat, de csak jelentős késéssel. Jellemző a nyugdíjrendszer szabályozóinak kapkodására, hogy 2001-ben újra visszatér a késleltetés nélküli indexálás.

A magyar kormányzat és a Világbank szakemberei közt széles körben elterjedt vélemény szerint a bér szerinti indexálás fenntartása túl előnyös lenne a nyugdíjasoknak, és túl nagy terhet rakna a dolgozók vállára. (Természetesen ameddig a reálbérek süllyedtek, a Világbank szakértői nem is tartották olyan nagy bajnak a nyugdíjak bérindexálását.) Véleményük szerint csak kevés ország (Ausztria, Németország) engedi meg magának ezt a fényűzést, és már azok sem sokáig. A Világbank szakértői ezért árindexálást javasoltak, amely szerintük jól bevált a legtöbb fejlett országban (Egyesült Államok, Franciaország és Nagy-Britannia).

A magyar kormányzat azonban nem volt elég „merész”, és egy „fele bér, fele ár” indexálást, az úgynevezett svájci indexálást iktatta törvénybe. Sőt, a reform körüli alkudozások során az 50-50 százalékos indexálás bevezetését 2001-re halasztották. A rövid átmeneti folyamatban a bérek aránya jelentősen 50 százalék fölött marad, szerény kárpótlásul a bérindexálásnál korábban elszenvedett érzékeny reálveszteségekért.

Palacios-Rocha [1997] 5. ábrája (31. o.) a kombinált indexálás és a felemelt korhatár hatását szemlélteti (figyelembe véve még a kiterjesztendő járulékalapot és megjavított befizetési fegyelmet is). E szerint a nyugdíjrendszer hiánya csak 2014-ben jelentkezik, és 2050-ben is 4 százalékra mérséklődik a GDP-hez viszonyított hiány. (Ellentmond ennek a számításnak a Pénzügyminisztérium 1996-os hivatalos munkaanyaga, amely a nyugdíjreformot indokolva, arra hívta föl a figyelmet, hogy a reformált tb-nyugdíjrendszernek eléggé egészségesnek kell lennie, hogy elviselhesse a többpilléres rendszer bevezetésének terheit.)

Részleges privatizálás

A nyugdíjreform leglátványosabb részét a Pénzügyminisztérium szakértői dolgozták ki 1996-ban. Ezeket az elképzeléseket 1997-ben iktatták – az 1998-ban életbe lépő – törvénybe. Egyebek mellett a *Világbank* [1994] és [1996] tanácsai nyomán egy hárompilléres rendszert hoztak létre: 1. az első pillér a keresetarányos nyugdíjrendszer, a korábbi felosztó-kirovó rendszer zsurgított és korszerűsített változata; 2. a második pillér a kötelező *magánnyugdíj* rendszere, ahol minden biztosítottnak saját magánpénztárt kell választania, amely befekteti a járulékait, és az illető nyugdíjazásakor a hozamokkal növelt tőkét életjáradékként fizeti vissza; 3. a harmadik pillér az *önkéntes kölcsönös nyugdíjrendszer*.

Csupán a legfontosabb kérdésekkel foglalkozunk a továbbiakban. Eltekintünk a mostanában nyugdíjazottakra vonatkozó bonyolult átmeneti szabályoktól.

1. Azok számára, akik már 1998. január 1-je előtt nyugdíjba mentek, természetesen a korábbi nyugdíjrendszer marad érvényben, azonban a nyugdíjemelések dinamikáját mérsékelni fogja a kombinált indexálás. Az ezután nyugdíjba menőket a továbbdolgozásra ösztönözik. (A nyugdíjskála továbbra is lapos marad a 25 és 32 év közti szakaszon, de meredeksége 0,5 százalékról 1-re, illetve 1,5 százalékra emelkedik a további szakaszon. A kiigazítás hanyagságára jellemző, hogy ezzel az emeléssel párhuzamosan nem csökkentették az átlagkulcsokat.) A jelenlegi ellenőztönnzők nagy része azonban 2009-2013-ig érvényben marad. 2009-től minden szolgálati év azonos százalékot fog érni, majd

2013-ig fokozatosan megszűnik a beszámított keresetek degressziója. A valorizáció két-éves késése fennmarad, s csak remélni lehet, hogy a gyors infláció tartós kiküszöbölésével ennek hatása mérsékelt marad. (Már többször említettük, hogy a vegyes indexálás hatására a régebbi nyugdíjak lassabban emelkednek majd, mint ha a korábbi rendszer érvényben maradt volna.)

Összegezve: a 2012 után nyugdíjazottak már egy javított első pillértől kapják a tb-nyugdíjukat; a nyugdíjképletből eltűnik a degresszió, minden szolgálati év ugyanannyit ér majd, és nettó keresetek helyett bruttó keresetekre fognak vonatkozni, évi 1,65 százalékos adva azok számára, akik a régi rendszerben maradnak. Nem ismervén a személyi jövedelemadó jövőjét, nagyon nehéz értelmes és megbízható összehasonlításokat tenni.

2. A második pillér 1998. január 1-én nyílt meg, 6 százalékos járulékkulccsal. 2000-re ez eléri a 8 százalékos, s ekkor az első pillér járulékkulcsa 23 százalékra csökken az új rendszerbe átlépők számára. Mivel a munkavállalók és a munkaadók nyugdíjjárulékkulcsa 6 százalékos és 24 százalékos volt 1997-ben, szövevényes adótechnikai megoldásokra van szükség, hogy a munkavállalói befizetéseket a második pillérhez, a munkaadói befizetéseket pedig az első pillérhez rendelhessék.

A dolgot még tovább bonyolítja, hogy a 7 százalékos munkavállalói járulék 1 százalékpontja a vegyes rendszerben is a tb-pillérbe megy, megteremtve a „jogi” lehetőséget arra, hogy a kifizetések is csak korlátozottak legyenek, az átlagkeresetek kétszereséig terjedő beszámítással.

A *magánnyugdíjpénztárak* a biztosítottak tulajdonába kerülnek. Terv szerint a tagok a beruházott tőkéjüket minimális ráfizetéssel átvihetik egy másik pénztárba, ez azonban erősen kétségesnek tűnik.

A pénztárakat oly módon ösztönzik, hogy a tőkepiacon fektessék be vagyონukat. Hivatalos helyeken nagy reményeket fűznek ahhoz, hogy e hosszú távú befektetések hozzájárulnak a magyar tőkepiacok fejlődéséhez. Számítások szerint 2050-re a nyugdíjpénztárak kezében felhalmozott tőkék a GDP felére rúgnak majd.

Túl jól ismert, hogy ebben a játékban vannak győztesek és vesztesek. A kormányzat azonban nem nézheti ölbe tett kézzel, hogy a társadalom szegényebb rétegei túl sokat veszítsenek. Ezért az ellenőrzések szövevényes hálójával mellett egy hozamminimum lép be. Ha a pénztár nem képes ezt a minimális hozamot biztosítani, akkor bezárják, és tagjait a megmaradt vagyonukkal együtt egy szerencsésebb pénztárba léptetik át. A személyi garanciákról még később szólunk.

Mivel az 1998. július 1-je előtt akár egy hónappal munkába lépők is választhatják még a régi rendszert, a tiszta modernizált tb-nyugdíjrendszer évtizedekig életben marad. Az ösztönzők a fiatalabb korosztályok zömét azonban az új, többpilléres rendszerbe terelik.

A vegyes rendszerben a tb-nyugdíj skálája arányos lesz az első pillér súlyával (23 *versus* 31): $1,22 = 1,65 \times 23/31$, ahol 1,65 a tiszta tb-rendszer éves nyugdíjmértéke.

Azoknak, akik 1998 előtt a tb-rendszerben már részt vettek, de 2000 előtt átléptek a vegyes rendszerbe, e csökkentett mérce szerint számítják majd ki az 1998 előtti szolgálati évek után járó nyugdíjukat. Ezt a csökkentést két tényezővel „igazolják”: *a)* az új rendszerbe átlépők részben megszabadulnak a korszerűsített nyugdíjrendszer fennmaradó ellenőrzőitől (főleg az alacsonyabb hozamtól), és *b)* a kormányzat nem tudná finanszírozni a régiről a vegyes rendszerre való túl gyors és nagymértékű áttérést. Durván szólva, ez a csökkenés határozza meg azt kritikus kort, amely fölött már nem érdemes átlépni. Esetünkben körülbelül az 1957 előtt születettek tartoznak ebbe a körbe.

A magyar kormányzat megpróbálja elkerülni a Nagy-Britanniában történeteket, ahol lelkiismeretlen biztosítási ügynökök a dolgozók millióit csalták át az állami rendszerből a magánrendszerbe. A kár olyan nyilvánvaló volt, hogy a konzervatív brit kormányzatnak is be kellett avatkoznia

a „piaci erők szabad játékába”, és a biztosítókra kirótt milliárdos büntetésekből kártalanítania a károsultakat.

2013-tól kezdve, ha a rászoruló egyéni nyugdíja első és második összetevőjének az összege kisebb, mint a törvényes minimum, például a mindenkori átlagnyugdíj harmada, és a család jövedelmi helyzete ezt indokolja, akkor a kormány kiegészíti a vegyes nyugdíjat erre a törvényes minimumra. A szavatosság egy másik formája azokra vonatkozik, akik legalább 15 évig részt vesznek a vegyes rendszerben: a pénztártagok befizetéseiből képzett garanciaalap szükség esetén kiegészíti a magánnyugdíjat a megfelelő tb-nyugdíj 25 százalékára, az úgynevezett *normajáradéokra*. Legyen 100 az illető tb-nyugdíja, ha nem lépett volna át a vegyes rendszerbe. Ekkor a vegyes rendszer garantált minimuma $(100+25) \times (23/31) = 93$. (Jellemző a törvény hevenyészett voltára, hogy egyes szakértők és hirdetőik 100 százalékos biztosítást olvastak ki a törvényből.)

Nyugdíjazáskor a felhalmozott nyugdíjalapból fizethető életjáradékot összehasonlítják a fenti normajáradékkal. Ha a hányados nagyobb, mint 2, akkor az új nyugdíjas egy összegben felveheti a dupla norma fölötti összeget. A tőke megmaradó részét a pénztár életjáradékban köteles visszafizetni. A következő négyféle forma közül választhat a tag egyet, amelyet a pénztárnak kell megvásárolnia egy életbiztosítótól: *a)* egy életre szóló életjáradék; *b)* elején garanciatartamos életjáradék; *c)* végén garanciatartamos életjáradék; és *d)* két vagy több életre szóló életjáradék. A törvény semmit sem szól az életjáradékok indexálásáról és időbeli ingadozásainak csökkentéséről!

3. Az *önkéntes kölcsönös nyugdíjpénztárt* már 1993-ban bevezették. Viszonylag még most is hatalmas adókedvezményt nyújt: 200 ezer forintig (körülbelül az évi minimumbérig vagy nagyjából az éves átlagos nyugdíjjarulékgig) terjedő munkavállalói befizetésig 50 százalékos adólevonást tesz lehetővé, sőt az idősebbeknek (akik 2020-ig érik el nyugdíjkorhatárt) még többet. A foglalkoztatói befizetések kedvezménye is hasonló, az állami költségvetést terhelő irányba tereli a munkaadót: sokkal olcsóbb a dolgozónak önkéntes nyugdíjjarulékgig formájában fizetni, mint közvetlenül bérben.

A három pillér ismertetése után röviden szólunk az egész rendszerről.

Általánosan elfogadott vélemény, hogy nagyon bonyolult áttérni a felosztó-kirovó rendszerről a tőkevárományosi rendszerre, érett rendszer esetén szinte lehetetlen. Az áttérés idején ugyanis nemcsak a korábbi rendszerben résztvevők nyugdíjait kell a befizetésekből fedezni, hanem az új rendszerben résztvevők nyugdíjmegtakarításait is (lásd *Kotlikoff* [1996]; *Kruse és szerzőtársai* [1997]). Emiatt még a Világbank is elfogadja, hogy a német típusú nyugat-európai rendszerek felosztó-kirovó típusúak maradnak.

Hivatalosan a magyar reform a következőképpen tervezi az áttérést: *a)* a felosztó-kirovó rendszer marad a domináns pillér, *b)* az átmenet idején a költségvetési hiányból fedezik a régi rendszerben maradóknak nyugdíjának azt a részét, amely az áttérés miatt fedezetlen marad, *c)* a magánnyugdíjpénztárakba folyó befizetések jelentős része kötvényeken keresztül a felduzzadt államadósságot fogja fedezni, *d)* választhatóvá és nem túlzottan kedvezővé teszik az áttérést az 1957 után született korosztályok számára.

E reform alapfeltevései a következők: 1. az államadósság után fizetett kamatláb alacsonyabb lesz, mint a nyugdíjalapok hosszú távú befektetéseinek hozama és 2. a megmaradó tb-nyugdíjak dinamikája a kombinált indexálás miatt jóval lassabb lesz, mint az a korábbi bérindexálás megtartása mellett lenne.

Palacios-Rocha [1997] 9. ábrája szerint (37. o.) a végső reformcsomag 2038-ig kitolja a hiány megjelenését, és 2050-ben is mindössze a GDP 1,5 százaléka lesz a hiány.

Mi indokolja a részleges privatizálást és tőkésítést? Manapság világszerte elégedetlenség mutatkozik a felosztó-kirovó rendszerekkel szemben (*Kornai* [1992] és [1996]). Néhány bíráló egyszerűen a politikusokat hibáztatja, hogy az elsőként e nyugdíjadomány-

ban részesülők nemzedékét a később érkezők költségére megvesztegették. Józanabb kritikusok tudatában vannak annak, hogy az Egyesült Államokban tomboló Nagy Válság (1929–1937) és az Európában pusztító második világháború után egyszerűen nem volt más lehetőség, mint a felosztó-kirovó rendszer bevezetése. Ma már azonban ezek a közgazdászok is érettnek látják a helyzetet az átmenetre, pontosabban a visszatérésre. Müller [1998] meggyőzően érvel amellett, hogy a nyugdíjrendszer részleges privatizációjának inkább politikai, mint gazdasági okai vannak. A politikai vezetők azt gondolják, hogy a nyilvánosságot kevésbé ingerli egy vegyes csomag bevezetése, mint a tiszta felosztó-kirovó rendszer átfogó reformja. Természetesen a pénzügyi szektor érdekeiről sem szabad megfeledkezni. (Ezek a gondolatok az *Urbán* [1998] tanulmányban is megjelennek.)

Itt említjük meg a tőkevárományosi rendszer állítólagos elméleti fölényét a felosztó-kirovó rendszerrel szemben. Belátható, hogy az előbbi hozama a reálkamatláb, az utóbbi hozama a gazdaság növekedési üteme (pontosabban a bérösszeg reálnövekedési üteme), az úgynevezett Aaron-elv. Állítólag a gazdaság növekedési üteme kisebb, mint a reálkamatláb, azonban nyitott kérdés, hogy milyen korrekcióra van szükség a kamatkockázat miatt. (A sors iróniája, hogy Aaron [1966]-ban éppen ellenkező irányban érvelve alkotta meg a szóban forgó elméletet: szerinte a felosztó-kirovó rendszer éppen azért hatékonyabb, mint a tőkevárományosi rendszer, mert a második világháborút követő aranykor évtizedeiben a növekedési ütem felülmúlta a reálkamatlábát.)

Megoldatlan problémák

Ebben a fejezetben az új nyugdíjrendszer néhány megoldatlan kérdésével foglalkozunk: a rugalmas nyugdíjazással, a járulék és a járadék közti kapcsolattal, a kombinált indexálással (mindhárom a megmaradó felosztó-kirovó rendszerrel kapcsolatos), a két rendszer makroteljesítményével, a magánnyugdíjrendszer évjáradék-fizetésével, az önkéntes nyugdíjpénztárba való befizetésért járó adókedvezménnyel, a működési költségekkel, végül az időskori járadékkal és a stratégia hiányával.

Rugalmas nyugdíjazás

Az előző fejezetben már vázoltuk, milyen megtakarítással jár a tb-nek a nyugdíjkorhatár-emelés és a rugalmas nyugdíjazás. Furcsa módon azonban számos szakértő megfélemledik néhány fontos körülményről. Amikor a felemelt nyugdíjkorhatárról beszélnek, általában elmulasztják megemlíteni, hogy a fejlett világban a tényleges nyugdíjazási kor (az úgynevezett korcentrum) alaposan lecsökkent az elmúlt évtizedekben. Nem tudjuk előre, mi fog történni a magyar munkapiacokon a Ratkó-gyerekek nyugdíjazásakor, de világosnak tűnik, hogy az új és a régebbi korhatár közti évjáratok jelentős része nem fog munkát találni. Vagy munkanélküliek lesznek ezek az emberek, vagy az új korhatár betöltése előtt nyugdíjba küldik a Ratkó-gyerekeket, s mindenképpen alaposan megnyírt nyugdíjjal büntetik őket.

De még az önkéntes választás esetén is túlzottnak tűnik az az egyébként népszerű elképzelés, hogy ezek az igazítások kövessék a biztosítási kockázatokat, azaz a várható életkor szerint módosítsák a nyugdíjakat. Legalább két nehézséggel is szembe találkozzunk: 1. *Diamond és Mirrlees* [1986]-ban bebizonyította, hogy vannak olyan emberek, akik egyszerűen képtelenek tovább dolgozni, és a biztosítás megtagadása lenne, ha „egy az egyben” büntetnénk őket a korai nyugdíjazásukért. Másrészt egy ilyen intézkedés tovább növelné a rokkantsági nyugdíjasok táborát. 2. Nagyon valószínűnek tartom, hogy

azok az emberek, akik tovább akarnak dolgozni, az átlagosnál tovább élnek, és emiatt többet nyernének, mint ami biztosítási alapon indokolható. Hasonló a helyzet, csak éppen fordított előjellel, azok esetében, akik korai nyugdíjazást vesznek igénybe. Kisebb a várható élettartamuk és emiatt többet vesztenének, mint ami akár biztosítási alapon indokolt. Összegezve: a rugalmas nyugdíjazásnál nem szabad engedni a biztosításmatematikai kalkulációt sürgetőknek, s csak korlátozottan szabad büntetni a korai nyugdíjba vonulókat, és csak korlátozottan szabad jutalmazni a későieket.

Járulék és járadék közti kapcsolat

Minden tb-nyugdíjrendszerben az egyik legnagyobb nehézség az, hogy a rendszernek egyrészt a részvevők számára vonzónak kell lennie, másrészt viszont a rászorultakat (a szegényeket, a rokkantakat és a hosszú életűeket) segítenie kell. A legtöbb tb-nyugdíjrendszer erős jövedelem-újraelosztást hajt végre, helytelenül feltételezve, hogy ez nem befolyásolja a részvételi hajlandóságot. A tb-nyugdíjrendszer bírálói (például *Világbank* [1994] és *Vittas* [1997] 9. o.) azt állítják, hogy e rendszerek általában torz újraelosztást hajtanak végre, tudniillik a szegénytől a gazdagok csoportosítanak át. Érvelésük alapja az, hogy a gazdagoknak meredekebben nő a jövedelmük a viszonylag rövid beszámítási időszakban, és sokkal tovább élvezik nyugdíjukat, mint a szegények. Azt gondolom, hogy ez az érvelés elhanyagolja az ellenható tendenciákat, amelyek legalábbis az első és a második világban hatnak. Nevezetesen a szegények elől járnak a rokkantsági nyugdíjasok között, és a tényleges nyugdíj gyakran erősen degresszív függvénye a kereseteknek és a szolgálati időnek.

Az viszont igaz, hogy mind a kétféle újraelosztás gyengíti az ösztönzőket. A tb-nyugdíjrendszerek privatizálását és tőkésítését javasoló szakemberek azzal érvelnek, hogy a privát rendszerekben nem lesz semmilyen újraelosztás. Ezt *Kornai* [1996] úgy fejezi ki, hogy az egyén megszabadul az állam gyámkodásától.

Itt csupán a következő megállapításokat teszem. 1. A teljesen privatizált chilei nyugdíjrendszer szintén újraelosztja a jövedelmeket, amennyiben erősen korlátozza a pénztárak közti hozamkülönbségeket, és nagyobb hozamot biztosít a gazdagoknak, mit a szegényeknek. (Érdekes módon *Vittas* [1997] ennek az ellenkezőjét állítja, nevezetesen, hogy a nagyobb befizetők nem részesülnek kedvezményekben.) 2. *Palacios-Rocha* [1997] amellet érvel, hogy úgy lehetne helyet csinálni az újraelosztástól mentes második (magán) pillérnek, ha a magyar kormányzat csökkentené (nem pedig növelné) az első (összehúzott tb-) pillérben a járulék-járadék kapcsolat erősségét (40. o.). A *Világbank* [1994] könyve odáig ment, hogy az átmeneti országok számára egyenesen a tb-pillér drasztikus csökkentését és egységes összegűvé alakítását javasolta. (Hamarosan szólunk egy ilyen rendszer költség-haszon elemzéséről.) Annál inkább különösnek tartom azt az ötletet, hogy egy erősen ösztönzött magánpillér egy gyengén ösztönzött tb-pillérrel párosuljon, mert a következő évtizedekben a népesség jelentős része még a korábbi rendszerben marad, és a belátható jövőben minden nyugdíjas nyugdíja túlnyomó részét a tb-től kapja.

Talán nem felesleges idézni a tb-privatizálás egyik bajnokát ebben a kérdésben (*Kotlikoff* [1996]): „Minél gyengébb a járulékok és a nyugdíjak közti határkapcsolat, annál nagyobb a valószínűsége, hogy a társadalombiztosítás magánosítása hozzájárul a hatékonyságjavuláshoz. ... az a tény, hogy a társadalombiztosítást makroszinten felosztó-kirovó alapon finanszírozzák, nem zárja ki, hogy megteremtsek a járulékok és a kifizetések közti szoros és átlátható kapcsolatot...”. Úgy tűnik, a felosztó-kirovó rendszerek legjobbika, a német pontrendszer jól megoldotta e problémát (*Réti*

[1993]). A jelenlegi reform borúlátó kritikásai szerint a Világbank óhaja a nem túl távoli jövőben, a reformmal elrontott tb-nyugdíjrendszer kezelhetetlenné váló hiánya miatt meg is valósul.

Röviden szeretnék visszatérni a nyugdíjjárulék-befizetés elkerülésének ügyére. A tb-nyugdíjrendszer ellenzői (például *Feldstein* [1996]) szerint az emberek visszafogják munkakínálatukat, adózatlan mellékjövedelmekre vadásznak, vagy kilépnek a rendszerből, csakhogy megszabaduljanak egy erősen újraelosztó rendszer terheitől. A magyar gazdaságban az informális gazdaság tényleg nagyon jelentős (*Lackó* [1998] becslése szerint a GDP körülbelül 30 százaléka innen származik), nálunk tehát a járulékprobléma tényleg súlyos.

Mit szólunk azonban ahhoz a megállapításhoz, hogy a biztosításra kötelezett chileieknek csupán 60 százaléka vesz részt a rendszerben (igaz, korábban csak 50)? Jobb-e ez az arány, mint a magyar?

A tb-nyugdíj kombinált indexálása

Az előzőekben már érintettük a különféle indexálási szabályok előnyeit és hátrányait. Itt visszatérünk a kérdésre, és a nyugdíjak indexálása és a helyettesítési ráta közti kapcsolattal foglalkozunk. Már leszögeztük, hogy a régi nyugdíjrendszerben – legalábbis elvben, a rendszerrel nem velejáró torzulásoktól eltekintve – nemcsak a járulékok, de a járadékok is a keresetek dinamikáját követték, s ezért a különböző korosztályok helyettesítési aránya összehasonlítható volt vagy lehetett volna. Az 50-50 százalékos kombinált indexálás 2001-es bevezetésével azonban a bérek és árak közti eltérés szükségképpen differenciál a nyugdíjasok különböző korosztályai között. Például évi 3 százalékos reálkereset-növekedéssel számolva, minden nyugdíjaskorosztály minden évben 1,5 százalékkal lemarad a dolgozókhöz képest. Jó lenne tudni, hogy a helyettesítési arányok számításánál figyelembe vették-e ezt az eltérést, vagy csak a kezdő nyugdíjasokét vették számba. A számítások az utóbbira utalnak!

Az előző fejezetben már említettük, hogy a Világbank szakértői még a kombinált indexálással is elégedetlenek. *Palacios-Rocha* [1997] nyíltan előnyben részesíti a hiánycsökkentést a relatív jövedelem megőrzésével szemben. „További lépések, mint például a bérindexálástól közvetlenül az árindexálásra térés (a svájci képlet helyett), nagyobb megtakarításokat (vagy alacsonyabb járulékkulcsokat) biztosítanak, de a jelen pillanatban elutasították őket.” (40. o.)

Itt említem meg a konzervatív megoldás gyöngyszemét. Thatcher asszony intézkedése nyomán 1980 óta a brit alapnyugdíj (kezdő és régebbi egyaránt) a keresetek helyett az árakat követi. Ezáltal úgy sikerült az állami nyugdíj reálértékét egyszer s mindenkorra rögzíteni, hogy ebben a tekintetben megszűnt a nyugdíjasok közti differenciálódás. Az már más kérdés, hogy emiatt a brit tb-nyugdíj lassan, de biztosan elenyészik a keresetekhez képest. Az eredetileg körülbelül az átlagbér 20 százalékát kitevő összeg 2050-ig 7 százalékra fog süllyedni (*Johnson-Rake* [1997]).

Furcsa módon Németországon kívül a következő lehetőség fel sem vetődött. Ha már tényleg csökkenteni kell az átlagnyugdíjakat az átlagkeresetekhez képest, akkor miért nem a nyugdíjmértéket csökkentjük fokozatosan, s ennek árán fenntarthatjuk a keresetindexálást! Természetesen ilyen indexálás majdnem lehetetlen magánnyugdíjrendszerben, tehát a tb-nyugdíjrendszer keresetindexálásának fenntartása minden egyénnél a kor elő-

rehaladtával növelné a tb-nyugdíj súlyát. De miért akarunk több időskori relatív deprivációt, mint ami automatikusan adódik? Úgy tűnik, hogy van egy olyan – nagyon ingatag – törekvés arra, hogy a kötelező magánnyugdíjat a tb-nyugdíjjal indexálják.

A két rendszer makroteljesítménye

Az elméleti vitákban nagy szerepet játszik a felosztó-kirovó és a tőkevárományosi rendszerek összehasonlítása. Ha az utóbbi állítólagos előnye nem mutatkozik meg, akkor az áttéréstől várt haszon is elillan. Ezért ebben az alfejezetben visszatérünk e kérdéshez.

A stacionárius állapotok elméleti világában maradva, rámutattam (Simonovits [1995]) a hagyományos magyarázatok bizonyos gyengeségeire. Kiindulópontom az volt, hogy Aaron [1966] két különböző felosztó-kirovó fogalommal dolgozott. Az első fogalom szerint (amelyet Aaron a verbális bevezetésben használt) a fogyasztás korszerkezete és a felosztó-kirovó rendszer mérete adott, és ez utóbbi változtatásával (vagy zsugorításával) a reform nyeresége korlát nélkül növelhető. A második koncepció szerint (amelyet Aaron a matematikai tárgyalásban alkalmazott) a felosztó-kirovó rendszer méretét a modell határozza meg (például a 100 százalékos helyettesítési arányból), de itt a magánmegtakarítások ki vannak zárva. Ekkor eltérhet a két nyugdíjrendszer fogyasztási szerkezete, sokkal bonyolultabbá téve az összehasonlítást, mint az első esetben. Az Aaron-elvet még komolyan módosíthatja a gyermeknevelési költségek figyelembe vétele is, amelyek a társadalom öregedésével párhuzamosan csökkennek.

Augusztinovics [1995] sok figyelmet szentelt annak a körülménynek, hogy a valóságos folyamatok nem stacionáriusak. Szinte minden reformnál a különböző évjáratoknak különböző a költség–haszon aránya, aláásva az állandósult állapotokon alapuló, leegyszerűsítő magyarázatokat. Fennáll az a veszély, hogy a tiszta rendszerről a vegyes rendszerre áttérve, egyes korosztályok sokat nyernek, mások hasonlóan sokat vesztenek.

Egyesek nagy várakozásokat fűznek ahhoz, hogy a kötelező és önkéntes magánnyugdíj bevezetése miatt megemelkedik a megtakarítási hányad. Vittas [1997] rámutat arra, hogy ez általánosan nem igaz, mindenre van példa (19. o.).

Egyes országokban jelentős a tőkevárományosi rendszer súlya, és kicsiny a megtakarítási hányad (Egyesült Államok és Skandinávia), más országokban kicsi a tőkevárományosi rendszer súlya, és nagy a megtakarítási hányad (Dél-Európa), és megint más országokban nagy a tőkevárományosi rendszer súlya, és nagy a megtakarítási hányad (Svájc). Az ok az, hogy a lakás- és a fogyasztói hitelrendszer fejlettsége és a nyugdíjreformmal együtt járó más változások egyidejűsége bonyolítja az összefüggéseket. (A teljesség kedvéért megemlítyük, hogy például az Egyesült Államokban a magánnyugdíj-megtakarítást jelentős részben jövedelemadó-kedvezményt élvező ismételt jelzálogkölcsönökből fedezik.)

Körültretekintőbb az az érvelés, amely a jelenlegi „kedvező” demográfiai helyzetben képezhető átmeneti megtakarításokat biztonságosabbnak véli a magán-, mint a tb-rendszerben (Urbán [1998] 393. o.).

Egyébként Amerikában évek óta árad viták folynak arról, hogy az ottani tb-nyugdíjrendszerben felhalmozódó nagymértékű időleges többlet mennyire van biztonságban a költségvetési hiányt olcsón fedezni kívánó politikusoktól. De hasonlóan vita tárgya az is, hogy a harmadik pillérnek megfelelő önkéntes nyugdíjalapok mennyiben növelik az összesített megtakarításokat.

Évjáradék a magánnyugdíjrendszerben

A tb-nyugdíjrendszer egyik gyakran elfelejtett előnye, hogy életjáradékot adván, véd a hosszú élet kockázata ellen. *Friedman-Warshawski* [1990] az Egyesült Államok egyébként kialakulatlan magánéletjáradék-piacának példáján mutatták be, hogy az életjáradék implicit kamatlába sokkal kisebb, mint a piaci kamatláb. Az egyik ok a kontraszelekció: a biztosítótársaságok attól félnek, hogy csak az átlagosnál nagyobb várható élettartamú emberek vásárolnak életjáradékot, ezért a biztosítók nagyobb díjakat számítanak fel, mint ami egy átfogó biztosítási rendszerben szerepelne.

Igaz, a mindenkori magyar kormánynak még 15 év áll rendelkezésére, hogy véglegesítse, hogy a kötelező magánnyugdíj-megtakarítások milyen ütemben vehetők fel. Mégis fontos lenne mihamarább felvázolni az idevonatkozó terveket. Ismervén a magyar társadalom távolról sem tökéletes tájékozottságát, fontos lenne eloszlatni a félreértéseket. (Figyelemre méltó, hogy még a közgazdászok és a politikusok között is akadnak olyanok, akiket zavarba ejt: miért kell egy magyar férfinak 62 éves koráig dolgoznia, amikor a születéskor várható élettartam mindössze 65 év. Nem tudják, hogy a 62 éves korban várható hátralévő élettartam körülbelül 13 év!)

Már említettük, hogy normális esetben a magyar nyugdíjtörvény eléggé óvatos, és biztosítja, hogy a magánnyugdíj kezdőértéke megfelelő legyen. Árulkodó jel azonban, hogy a törvény csak a különféle életjáradék formáit hangsúlyozza, de nyitva hagyja az indexálás kérdését. Bölcs dolog-e megengedni az indexálatlan életjáradék alkalmazását? Mi történik majd azokkal a szerencsétlen nyugdíjasokkal, akik még 20-30 évvel a nyugdíjazásuk után is életben maradnak, és ezalatt évente 2 százalékkal csökken a kötelező magánnyugdíjuk reálértéke?

Egyelőre csak a chilei példán tanulmányozhatjuk, hogyan működik egy kötelező magánéletjáradék-piac. A chilei rendszer két megoldást kínál a nyugdíjazottnak: 1. vásárolhat egy árindexes életjáradékot, vagy 2. évente annyi pénzt vehet fel a számlájáról, amelyet a meglévő tőkéje és a hátralévő éveinek várható száma indokol. Bár ez a kettős megoldás kielégítheti a szabad választás híveit, mégis kettős veszéllyel jár: a) a kontraszelekció révén csak azok vesznek életjáradékot, akikre még várhatóan hosszú élet vár, megdrágítva a vételt a kötelező rendszerhez képest; b) azoknak az embereknek az öregedését, akik nem igazodnak el a feltételes várható érték fogalmkörében, meredeken zuhanó nyugdíj kíséri. *Diamond-Valdes-Prieto* [1993] szerint e csökkenés Chilében elérheti az 50 százalékot is! Végül itt is megjelenik a tb-nyugdíjjal kapcsolatban kifogásolt jelenség: a gazdagabb emberek várhatóan tovább élnek, tehát az életjáradék nekik kedvez.

Számomra nagyon meglepő, hogy a tb-nyugdíjrendszer legelszántabb ellenfelei még az időskori jövedelem növekvő „évjáratosodását” is a jóléti állam számlájára írják, és aggályosnak tartják. Például ezt a biztosítási irodalomban jónak tartott tendenciát teszik felelőssé a drámaian hanyatló amerikai megtakarítási hányadért. Jellemző, hogy komoly szakemberek nem is olyan régen olyan terveket szóttek, amelyek megszabadították volna a társadalmat az államosított életjáradékosítástól, az „újraelosztás” utolsó lépcsőjétől.

Feldstein-Samwick [1996] olyan látványos fölényrel számoltak a magánnyugdíj javára (éves 9 százalék versus 2 százalék reálhozam), amely a biztosítást nagy valószínűséggel (de nem biztosan!) feleslegessé tette volna az egyes nyugdíjasok számára. Heves viták után azonban föladták ezt a tervet (*Feldstein-Samwick* [1997]).

Ha a magánnyugdíj évjáradékosításának kérdését nem oldják meg megfelelően, akkor ez jelentősen lerontja majd a privatizációtól remélt hasznot.

Külön kell szólnunk a hozzátartozói nyugdíjakról. A magánnyugdíjpillér bevezetését

kísérő propaganda nagy erővel sulykolta a közvéleménybe, hogy a befizetési időszakban elhunyt dolgozó befizetései nem vesznek el a hozzátartozók számára, hiszen örökölhetőek. Ez egyes esetekben kétségtelenül előnyös a tb-rendszerrel szemben, például ha egy jól kereső, gyermektelen vagy felnőtt gyerekekkel rendelkező házaspárról van szó. Mi van azonban akkor, ha valaki karrierje elején hal meg és kiskorú árvák maradnak utána, s a túlélők elesnek a tiszta tb-nyugdíj árszámszoros (8/31-ed) részétől? Akkor is előnyös a „magántulajdon”? Folytatva a gondolatmenetet, miért előnyös az, hogy a nyugdíjba menőnek az életjáradék-típus kiválasztásával előre el kell döntenie, hogy saját magára gondol-e, vagy a családjára.

Az életjáradék kezelésétől függetlenül, de hasonló nehézséget okozhat a tőkepiacok bizonytalansága, amiről szintén hallgat az 1997-es törvény.

A sokáig csodaként ünnepelt délkelet-ázsiai országok tőkepiacai éppen most omlottak össze látványosan. De fejlettebb gazdaságokkal is példálózhatunk, akárcsak *Vittas* [1997]: „Egy 1995-ben nyugdíjba vonuló professzor az Egyesült Államokban 25-35 százalékkal nagyobb nyugdíjat kapott volna magánalapjától, mint az egy évvel korábban hasonló körülmények közt nyugdíjazott kollégája. Ha egy japán professzor is hasonló körülmények között kapná a nyugdíját, akkor az 1990-ben nyugdíjazott oktató 60 százalékkal alacsonyabb nyugdíjat kapott volna, mint az egy évvel korábban visszavonuló társa. Ezek a kockázatok csökkenthetők, ha a nyugdíjazáshoz közeledő személy egyre nagyobb arányban fektet be kötvénybe, és közönséges életjáradék helyett késleltetett és/vagy változó életjáradékot vesz. A részvénytőkepiacok ingatlansága, amely érvényesül a kötvénytőkepiacokon is, kidomborítja a nyugdíjba vonuló dolgozó befektetési kockázatait.” (6. o.)

Az önkéntes nyugdíj adókedvezménye

Az előzőekben említettük az önkéntes nyugdíjbefizetésre vonatkozó hatalmas kedvezményt. Itt csak azért térünk vissza erre a kérdésre, mert többféle üzenete is van. Az egyik a különböző pillérek összehangolatlansága. Miközben a jobban keresők kezdő tb-nyugdíjba beszámított jövedelmét marginálisan hihetetlen magas, 90 százalékos elvonás sújtja, ugyanazokat kimagasló kedvezmény illeti a harmadik pillérnél. A dolog abszurditását mutatja, hogy a munkáltatói befizetésre vonatkozó kedvezmény nemcsak a 24 százalékos nyugdíjrészre, de a 19 százalékos egészségügyi részre is vonatkozik. Talán ezt a csokrot még a magángondoskodást pártoló Világbank szakértői sem neveznék igazán piackonform megoldásnak? Arról nem is szólunk, milyen tényleges veszteség érne az államháztartást, ha minden tehető ember igénybe venné e lehetőséget.

Csaba–Semjén [1997] a kedvezményes megoldás egy másik hátulütőjére is rámutattak: szabad út nyílik azok nyugdíj-megtakarításainak, akik elkerülik a kötelező első és második pillért.

Érdekes ellenpólus a cseh rendszer, amely olyan kicsiny kedvezményt ad – körülbelül az átlagkereset 1 százalékig, azt is több sávra bontva –, amely szinte sugallja a részvevőknek, hogy lehetetlenül kicsiny összegekkel is érdemes részt venni, sőt csak azzal érdemes. Ezért kár egy rendszert bevezetni! Sokkal ésszerűbbnek tűnik az amerikai megoldás, amely késleltetett adófizetés kedvezményét nyújtja, hasonlóan a magyar tőkeszámlához. Persze, ehhez bruttószámlálni kellene legalábbis a magánnyugdíjakat.

Működési költségek

Eddig nem beszéltünk a nyugdíjrendszerek működési költségeiről. Abban egyetérthetünk, hogy a jelenlegi tb-nyugdíjrendszer túl olcsón működik, mert a kiszolgálás minősége gyenge és a nyilvántartás erősen hiányos. (Érdekes, hogy éppen ez utóbbi tényezővel indokolták, hogy a tb-nyugdíjrendszer modernizálását 2013-ig elhúzzák.) Nem csoda, hogy a tb nyugdíjkiadásainak csupán a 2 százalékára rúg az adminisztrációs költség. Ha a tb-pillért korszerűsítik, minden befizetést és kifizetést egyéni számlán fognak nyilvántartani, és az érintetteket rendszeresen tájékoztatják a személyi számla állásáról, akkor a költség könnyen megkétszereződhet. A német pontrendszer előnye itt mutatkozna meg igazán. (Ebben a rendszerben minden biztosított évi keresetét az országos átlagkeresetkehez viszonyítják, s ez alapján állapítják meg a nyugdíjpontot, amit a korábban szerzett pontokhoz hozzáadnak. Minden évben a parlament automatikusan meghatározza egy pont márkaértékét.) Egyébként furcsa módon a vegyes rendszer bevezetésének kormányzati indoklásában evidenciaként szerepelt, hogy a tb-nyugdíj nem személyre szóló.

Ez a modernizált információs rendszer kiszolgálhatja majd a második pillért is. Nyilvánvaló azonban a chilei és a brit adatokból, hogy a kialakuló magánpillér működési költségei sokkal nagyobbak lesznek, mint a tervezett tb-pilléré. A hivatalos magyar tervezet meglehetősen cselesen fogalmaz: két részre osztva az éves költségeket, a járulékok 3 százaléka és a felhalmozott tőke 0,5 százaléka szerepel. (Újabbán már az 5 és a 0,3 százalékos értékek is elhangzanak.) A felhalmozott tőkére vonatkozó értéket az egységesség miatt célszerű a járulékokkal kifejezni. A következő alsó becslést adhatjuk: legyen a felhalmozott tőke átlagosan 20 évi (a 40 év fele) járulékkal egyenlő (nulla növekedés és nulla reálkamatláb). Ekkor az évi magánbefizetések százalékában $3 + 10 = 13$ adódik. Figyelembe véve a tervezett 1:3 megoszlást a magán- és a tb-pillér járulékai között, a magánpénztárak működési költsége további három-négy százalékot jelent. Összegezve, a hivatalos tervek szerint a korszerűsített vegyes rendszer működési költsége a teljes bevételek 8-9 százalékát viszi majd el, az egységes feljavított tb-rendszer bevételeinek 4 százalékával szemben.

Ezek azonban csak elképzelések. A nemzetközi összehasonlítások sokkal nagyobb költségeket vetítenek elő.

Chilében a teljes bérköltség 3 százalékát, a járulékoknak mintegy a negyedét költik a rendszer működtetésére, amelyből egyre nagyobb részt tesz ki a piaci költség (*Vittas* [1997] 1997-ben már közel 60 százalékról számol be). Sajnos, a részleges privatizálás nem csökkenti arányosan a magánpénztárak működési költségeit, hiszen azok jelentős része fix költség. Ez az egyik oka annak, hogy Chilében a kiskeresetűek megtérülési rátája jelentősen elmarad a nagykeresetűekétől (*Diamond-Valdes-Prieto* [1993]).

Még nem is beszéltünk egy ilyen rendszer indulási költségeiről, amely a hatalmas kezdeti beruházásokból és a tisztviselők toborzásából és betanításából fakad. Csupán remélhető, hogy e rendszer működése nem lesz olyan zavaros, mint az éppen tíz éve bevezetett személyi jövedelemadó és általános fogalmi adóé volt.

Időskori járadék

Eddig figyelmen kívül hagytuk a szociális támogatás kérdését. Emlékeztetésül felidézük, hogy a 2012-ig érvényes régi nyugdíjrendszerben viszonylag nagyvonalú minimum-, illetve résznyugdíj jár azoknak, akiknek az elégtelen járulékpályájuk túl kicsiny kezdő

nyugdíjat adna. Ezt az intézményt 2013-tól valószínűleg az alsó korlát nélküli nyugdíj váltja fel, amelyet szükség esetén az időskori járadék egészít ki.

Ez a rendszer összhangban lesz az Európai Unió előírásaival. Ugyanakkor a szegénységi csapdához hasonló következményekkel jár. Nem lesz érdemes bejelentett munkát vállalnia annak, akinek a várható saját jogú nyugdíja az időskori járadék közelében mozog, hiszen nem, vagy alig lenne haszna a járulékfizetésből.

A stratégia hiánya

A részletektől az egészhez fordulva, megkockáztatom a következő ítéletet. Az egész reform a végső igazság és igazságosság megtestesüléseként jelenik meg. A nyugdíjmértéket 15 évre előre rögzítették, a személyi jövedelemadó kulcsai és sávjai (reálértékben) szinte kőbe vannak vésve. Ha valaki nem ismerné a magyar (és más) közösségi pénzügyi rendszerek történetét, azt hihetné, hogy fölfedezték a tökéletes rendszert, amelyen semmi sem változtatható. Egyetlen probléma marad csupán: előre jelezni az egyéni kereseti pályát és megbecsülni: érdemes-e átlépni vagy sem. Véleményem szerint semmi sem áll messzebb az igazságtól.

Legyen szabad a következő ismert tényekre utalnom. 1991-ben az akkori magyar kormányzat piaci szintre emelte az addig abnormálisan alacsony lakáskölcsönök kamatlábát. Kárpótlásként két könnyítést ajánlott föl minden adósra: vagy 1. megfelezi az adósságot, és a maradék után piaci kölcsönt fizet, vagy 2. megtartja a teljes adósságot, és kedvezményes, de emelt kamatlábat kell fizetnie. Azok az adósok, akiknek volt elég pénzüik, a felezést választották, és a megmaradó adósságot azonnal kifizették. A többi adós elfogadta a kedvezményes kamatlábat, és reménykedett a túlélésben. Négy év elteltével a közben megváltozó kormány úgy döntött: piaci szintre emeli a kedvezményes kamatlábakat. Szerencsére az Alkotmánybíróság megvétózta e döntést.

Egy másik példa más oldalról világítja meg a kormányzati szavahihetőséget. 1995-ben a maximális szja-kulcs 44 százalék volt, 1996-ban fölemelték 48 százalékra, majd 1997-ben lecsökkentették 42 százalékra. S ekkor még nem is szoltunk a jövedelemsávok szeszélyes változtatásáról, amely megérdemelne egy egész cikket.

Visszatérve a nyugdíjrendszerre. Nem találunk semmilyen stratégiai elképzelést sem, amely körvonalazná egy fenntartható rendszer paramétereit közti összefüggéseket. Mivel hosszú távú átmenetről van szó, nagyon nehéz lesz a paraméterértékeket változtatni.

Végül hadd idézzek egy tanulságos bekezdést *Augusztinovics–Johnson* [1997] tanulmányából: „Valószínűtlennek látszik, hogy a jelenlegi nyugdíjreformok egyszer s mindenkorra hozott törvények lesznek, amelyek egyértelműen jelzik az utat egy végső nyugdíjrendszer felé a távoli jövőbe. Valószínűbb, hogy kiderül: az átmenet a folytonosan változó körülményekhez és kívánalmakhoz való igazodási folyamat, akárcsak a korábbiakban. Az, hogy miképp lehet fenntartani a stabilitást és a bizalmat, hogyan lehet útközben elkerülni a szeszélyes károkozást a különböző csoportoknak és korosztályoknak – megoldásra váró probléma marad.”

Következtetések

Akár szeretjük, akár nem a részlegesen privatizált és tőkésített magyar nyugdíjrendszert, most már mint realitást el kell fogadnunk. Egyrészt a tiszta tb-nyugdíjrendszer híveinek bele kell nyugodniuk, hogy e részleges privatizálás megtörtént, és mindent meg kell tenniük, hogy ésszerűbbé tegyék a vegyes rendszert. Másrészt a privatizált rendszer

támogatóinak meg kell érteniük, hogy a magánosítás kiterjesztése további (talán ideiglenes) adóemlékeket és explicit adósságnövekedést vonna maga után, évtizedekig tartó erősebb állami beavatkozást váltva ki. Közös érdekünk, hogy több figyelmet szenteljünk a várható nehézségeknek és próbáljuk megoldani őket, mielőtt még nem túl késő vagy nem túl drága a megoldás. Nehogy az új nyugdíjrendszer a magyar társadalom zöme számára rosszabb legyen, mint a régi!

Hivatkozások

- AARON, H. J. [1966]: The Social Insurance Paradox. *Canadian Journal of Economics and Political Science*, 32, 371–374. o.
- ANTAL KÁLMÁNNÉ–RÉTI JÁNOS–TOLDI MIKLÓS [1995a]: Loss of Value and Distortions in the Hungarian Pension System. Megjelent: *Ehrlich–Révész* (szerk.) [1995] 184–192. o.
- ANTAL KÁLMÁNNÉ–RÉTI JÁNOS–TOLDI MIKLÓS [1995b]: Pension Outlay and Changes in the Pension System in the Nineties. Megjelent: *Ehrlich–Révész* (szerk.) [1995] 193–209. o.
- AUGUSZTINOVICS MÁRIA [1993]: The Crisis of the Pension System. Megjelent: *Székely–Newbery* (szerk.) [1993] 296–320. o.
- AUGUSZTINOVICS MÁRIA [1995]: The Long-term Financial Balance of the Pension System: Macrosimulation. Megjelent: *Ehrlich–Révész* (szerk.) [1995] 210–228. o.
- AUGUSZTINOVICS MÁRIA–MARTOS BÉLA [1995]: Számítások és következtetések nyugdíjreformra, *Közgazdasági Szemle*, 11. sz.
- AUGUSZTINOVICS MÁRIA ÉS SZERZŐTÁRSAI [1997]: Nyugdíjrendszerek és reformok – Nagy Britannia, Magyarország, Olaszország, Lengyelország, Svédország. PHARE ACE Program P95-2139-R, Budapest.
- AUGUSZTINOVICS MÁRIA–JOHNSON, P. [1997]: Összefoglalás: a rendszerek és a reformok tervezése. Megjelent: *Augusztinovics és szerzőtársai* [1997].
- BOD PÉTER [1995]: Formation of the Hungarian Social Insurance Based Pension System. Megjelent: *Ehrlich–Révész* (szerk.) [1995] 173–183. o.
- BOKROS LAJOS–DETHIER, J.-J. (szerk.) [1998]: Public Finance Reform during the Transition: The Experience of Hungary. World Bank, Washington D. C.
- BOSWORTH, B. P.–DORNBUSCH, R.–LABAN, R. (szerk.) [1995]: The Chilean Economy, Policy Lessons and Challenges, The Brookings Institution, Washington D. C.
- CSABA IVÁN–SEMJÉN ANDRÁS [1997]: Welfare Institutions and the Transition. Megjelent: *Search of Efficiency and Equity*. Discussion Papers 47, MTA KTI, Budapest.
- CSONTOS LÁSZLÓ–KORNAI JÁNOS.–TÓTH ISTVÁN GYÖRGY [1996]: Az állampolgár, az adók és a jóléti rendszer reformja. Egy kérdőíves felmérés tanulságai, *Századvég, új folyam*, 2. sz.
- DIAMOND, P.–MIRRELES, J. [1986]: Payroll-Tax Financed Social Security with Variable Retirement. *Scandinavian Journal of Economics*, 88, 25–50. o.
- DIAMOND, P.–VALDES-PRieto, S. [1993]: Social Security Reforms. Megjelent: *Bosworth és szerzőtársai* (szerk.) [1995] 257–320. o.
- EHRlich ÉVA–RÉVÉSZ GÁBOR (szerk.) [1995]: Human Resources and Social Stability during Transition in Hungary. International Center for Growth, San Francisco.
- FELDSTEIN, M. [1996]: The Missing Piece in Policy Analysis: Social Security Reform. *American Economic Review*, 86, 1–14. o.
- FELDSTEIN, M.–SAMWICK, A. [1996]: The Transition Path in Privatizing Social Security. Working Papers, 5761, NBER. Cambridge, MA.
- FELDSTEIN, M.–SAMWICK, A. [1997]: The Economics of Prefunding Social Security and Medicare Benefits. NBER Macro Annual Conference.
- FERGE ZSUZSA [1994]: Szabadság és biztonság, *Esély*, 5. sz.
- FERGE ZSUZSA [1998]: Question Marks of the Hungarian Pension Reform. Kézirat.
- FRIEDMAN, B. M.–WARSHAWSKI, M. J. [1990]: The Cost of Annuities: Implications for Saving Behavior and Bequests. *Quarterly Journal of Economics*, 105, 135–154. o.

- GÁCS JÁNOS–KÖLLŐ JÁNOS (szerk.) [1998]: A túlzott központosítástól az átmenet stratégiájáig, Tanulmányok Kornai Jánosnak. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest.
- HVG [1997]: Nyugdíj. Különszám.
- JOHNSON, P.–RAKE, K. [1997]: Nagy-Britannia esettanulmány. Megjelent: *Augusztinovics és szerzőtársai* [1997].
- KOPITS, G.–HOLZMAN, R.–SCHIEBER, G.–SIDGWICK, E. [1990]: Social Security Reform in Hungary. International Monetary Fund, Washington D. C.
- KORNAI JÁNOS [1992]: A posztoszocialista átmenet és az állam. Gondolatok a fiskális problémákról. Közgazdasági Szemle, 6. sz.
- KORNAI JÁNOS [1996]: Az állampolgár és az állam. A jóléti rendszer reformja. Mozgó Világ, 2. sz.
- KOTLIKOFF, L. [1996]: A társadalombiztosítás privatizálása – hogyan működik, miért fontos? Közgazdasági Szemle, 12. sz.
- KRUSE, A.–PORTA, P.–L.–SARACENO, P. [1997]: Hozzászólás az átmenet problémáihoz. Megjelent: *Augusztinovics és szerzőtársai* [1997].
- LACKÓ MÁRIA [1998]: Rejtett gazdaság a visegrádi országokban? Megjelent: *Gács–Köllő* (szerk.) [1998].
- MARTOS BÉLA [1994]: Nyugdíjak egyenlőtlensége és dekompozíciója. Közgazdasági Szemle, 1. sz.
- MARTOS BÉLA [1995]: Point System of Individual Pensions: Setup and Operation. Megjelent: *Ehrlich–Révész* (szerk.) [1995].
- MARTOS BÉLA [1997]: Nyugdíjformulák öt európai országban. Közgazdasági Szemle, 6. sz.
- MÜLLER, K. [1998]: Blueprints of Pension Reform in Hungary and Poland. Konferenciakötet, Poznani Egyetem.
- PALACIOS, R.–ROCHA, R. [1997]: The Hungarian Pension System in Transition. Kézirat, World Bank, Washington, D. C. Megjelenik a *Bokros–Dethier* (szerk.) [1998] kötetben.
- PÉNZÜGYMINISZTERIUM [1996]: Nyugdíjreform. Munkaanyag, november, Budapest.
- RÉTI, J. [1993]: Bevezethető-e egy pontrendszeren alapuló nyugdíjrendszer? (A magyar nyugdíjrendszer a német reformok tükrében) Kézirat, Országos Nyugdíjfolyósító Igazgatóság.
- RÉTI JÁNOS [1995]: A nyugdíjreform néhány kiemelt kérdése. Közgazdasági Szemle, 10. sz.
- RÉTI JÁNOS [1996]: A nyugdíjreform megalapozó számításai: a reform mozgástere. Kézirat, Nyugdíjbiztosítási Önkormányzat, Budapest.
- SIMONOVITS ANDRÁS [1995]: Pensions and Family Allowances: A Reconsideration of the Social Insurance Paradox. *Acta Oeconomica*, 47, 337–347. o.
- SIMONOVITS ANDRÁS [1997]: Magyarország esettanulmány. Megjelent: *Augusztinovics és szerzőtársai* [1997].
- SIMONOVITS ANDRÁS [1998]: Some Unsolved Problems in the Hungarian Pension Reform. IIASA Volume, sajtó alatt.
- SZÉKELY, I. P.–NEWBERY, D. M. G. (szerk.) [1993]: Hungary: an Economy in Transition. Cambridge University Press, Cambridge.
- URBÁN LÁSZLÓ [1998]: Nyugdíjvita Magyarországon. Megjelent: *Gács–Köllő* (szerk.) [1998].
- VITTAS, D. [1997]: Designing Pension Reform Programs: Lessons from Recent Experience. Working Paper Series, Ljubljana.
- VILÁGBANK [1994]: Averting the Old-Age Crisis. Oxford University Press, New York.
- VILÁGBANK [1996]: Hungary: Structural Reforms for Sustainable Growth. Washington D. C.